

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ РОМАНУ ЛЮБКА ДЕРЕША "КУЛЬТ" У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Статтю присвячено особливостям відтворення реалій роману Любка Дереша "Культ" засобами французької мови. У статті розглянуто основні характеристики реалій, досліджено способи відтворення реалій, проаналізовано особливості та основні помилки відтворення різних видів реалій роману Любка Дереша "Культ" французькою мовою.

Ключові слова: *реалія, переклад.*

Художня література є одним із проявів національної самобутності будь-якого народу, його мовнолітературних та загальнокультурних традицій. Саме тому невід'ємною складовою будь-якого художнього твору буде національний колорит, що відобразатиме своєрідну національну мовну картину світу та відтворюватиме характерні риси побуту, звичаїв, історії, культури певного народу.

Одним з засобів вираження національної своєрідності та створення національного колориту художнього твору є реалії. Втім, як носії особливої, культурної, етноунікальної інформації реалії становлять певні труднощі при перекладі, адекватність якого можлива лише за умови збереження усіх складових структури оригіналу та його колориту.

Актуальність нашого дослідження обумовлено важливістю вивчення реалії як перекладознавчої категорії, її особливою роллю у відображенні національно-культурного колориту та етноспецифіки художнього твору, необхідністю комплексного вивчення різноманітних шляхів відтворення лінгвокультурологічного потенціалу першотвору засобами мови-реципієнта.

Метою розвідки є дослідження способів відтворення реалій оригіналу цільовою мовою задля виявлення лінгвостилістичних особливостей і труднощів відтворення реалій та можливих шляхів їх подолання.

Об'єктом дослідження є роман Любка Дереша "Культ" та його переклад французькою мовою, здійснений для видавництва "Stock" Оксаною Мізерак.

Предметом нашого дослідження виступають реалії українського оригіналу та їх відповідники у французькому перекладі.

Матеріалом дослідження слугували близько 400 реалій, відібраних шляхом суцільної вибірки з оригіналу і така ж кількість перекладних французьких відповідників.

Наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного дослідження шляхів відтворення французькою мовою реалій роману Любка Дереша "Культ" у їхній проекції на збереження авторського задуму та художніх функцій.

Вперше термін "реалія" на позначення національно-специфічного об'єкту вжив у своїй праці "Про художній переклад" А. В. Федоров у 1941 році. Розглядати ж реалії як носії колориту, певної національної своєрідності почали на початку 50-х років ХХ століття. Проблеми відтворення реалій при перекладі досліджували такі видатні науковці, як Я. І. Рецкер, Г. В. Шатков, І. Келлер, Г. В. Чернов, А. Е. Супрун, Л. С. Бархударов, В. С. Виноградов, С. І. Влахов і С. П. Флорін. Про реалію як носія національного колориту і важливу перекладознавчу категорію писали у своїх працях А. Д. Швейцер, Вл. Россельс, І. Левий, О. Гайнічеру, О. Шумагер, Л. Соболев. В українському перекладознавстві це мовне явище досліджували О. Л. Кундзіч, С. П. Ковганюк, М. О. Новикова, О. В. Жовнір, В. В. Коптілов, Р. П. Зорівчак, О. І. Чередниченко та ін. Останнім часом спостерігається поживлення наукового інтересу до проблем відтворення реалій у художньому перекладі. Проте аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив, що частіше розглядається відтворення іншомовних реалій українською мовою, аніж відтворення українських реалій іноземними мовами. Зовсім відсутні дослідження відтворення реалій сучасної художньої української літератури французькою мовою, а тому аналіз специфіки відтворення реалій сучасного молодіжного роману Любка Дереша "Культ" засобами французької мови є ще одним кроком уперед до подальших перекладознавчих досліджень відтворення українських національно-маркованих компонентів французькою мовою.

За визначенням видатних болгарських перекладачів і перекладознавців С. І. Влахова і С. П. Флоріна, "реалії – це слова (словосполучення), що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого; як носії національного та/або історичного колориту, вони, як правило, не мають точних еквівалентів в інших мовах, і, відповідно, не підлягають перекладу "на загальних підставах", а потребують особливого підходу" [1, 47]. Українська дослідниця Р. П. Зорівчак дає своє визначення цього мовного явища: "Реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача" [3, 58]. Дослідниця наголошує, що реалію як перекладознавчу одиницю слід розглядати лише у царині двох конкретних мов, оскільки вона є змінною, відносною категорією, що "виступає чітко при бінарному контрастивному зіставленні конкретних мов (і культур), і обсяг реалії мови-джерела постійно змінюється залежно від словникового складу цільової мови, особливостей матеріальної і духовної культури-сприймача, від інтенсивності культурних і етнічних контактів відповідних мовних колективів" [3, 58]. Відомий вчений-мовознавець і перекладач О. І. Чередниченко доповнює це визначення, уточнюючи, що "було б правильніше говорити про реалію як носія етнокультурної інформації, не властивої для об'єктивної дійсності мови-сприймача в даний історичний момент" [5, 189], адже в наш час глобалізації поняття "чужа етнокультурна інформація" є хронологічно обмеженим та змінним.

Оскільки реалія несе в собі не лише денотативну, а й конотативну, зокрема національно-культурну, локальну інформацію, композиційно задана в ситуативному контексті та виконує певні семантико-стилістичні функції, її відтворення у тексті перекладу є однією з умов його адекватності. Втім, питання не зводиться до того, чи можливо перекласти реалію, а, перш за все, до того, як це зробити. Важливо зауважити, що мова не йде про переклад реалій в буквальному розумінні (адже за відсутності в етнокультурі, матеріальній чи духовній, в історії носіїв цільової мови

співвідносного об'єкта, поняття чи явища, не можливо віднайти прямий відповідник реалії!), а лише про "віднайдення семантико-стилістичного відповідника або про трансляційне перейменування реалій" [3, 92].

Основні труднощі відтворення реалій цільовою мовою полягають у тому, що в мові перекладу відсутній еквівалент позначуваного реалією референта та водночас із денотативним значенням реалії необхідно передати її національно-історичний колорит і конотації. Відтворення національно-культурної специфіки реалій оригіналу обтяжене ще й тим, що адекватним переклад буде лише тоді, коли буде викликати у читачів такі самі враження, що й текст оригіналу у читачів оригіналу, і при цьому зберігати національну своєрідність першоджерела. Втім, для читачів оригіналу реалії є чимось звичним та рідним, органічним складником першотвору, що не вирізняється на його загальному тлі, в той час як для читачів перекладу реалії, "внаслідок своєї референційної безеквівалентності, завжди виступають маркерами національного колориту "чужої" культури, що суттєво збільшує їхнє стилістичне навантаження" [4, 199]. Саме тому, для створення перекладу адекватного, рівноцінного за змістом та функціонально-стилістичними характеристиками, перекладач повинен враховувати контекст вживання реалій, композиційно-стилістичні функції реалій в художній тканині першотвору та ретельно добирати спосіб їх трансляційного перейменування засобами мови-реципієнта.

Різні дослідники пропонують своє бачення шляхів та способів відтворення реалій у перекладі, які варіюють за назвою, але однакові за суттю. У нашому дослідженні ми будемо користуватися класифікацією, запропонованою Р. П. Зорівчак, яка виділяє дев'ять способів відтворення реалій: комбінована реномінація, дескриптивна перифраза, транскрипція (транслітерація), ситуативний відповідник, калькування, гіперонімічне перейменування, транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення та контекстуальне розтлумачення реалії.

Роман Любка Дереша "Культ" – непересічне явище української культури початку XXI століття. Відходячи від класичної української літературної традиції, перший роман молодого ав-

тора модерної української літератури є, за словами критиків, "в міру інтелектуальним, не в міру інтертекстуальним та добре виписаним" [7]. Всі події роману відбуваються у маленькому містечку серед Карпатських гір. Інтрига твору пов'язана з протистоянням старого завгоспа коледжу та молодої пари "вчитель-учениця". Юрко Банзай і Дарця Борхес живуть звичайним життям, але відчувають дивну небезпеку. Вони знаходять можливість проникати у сни Романа Корія, а він заводить їх до смертельної пастки. В своєму романі Любка Дереш зображує побут, стосунки, страхи, ризиковані та смішні забавки тінейджерів, їх спроби будь-якою ціною проникнути "по той бік реальності" та перемогти темні сили. Поряд з містичними видіннями, фобіями і маніями, філософськими роздумами і психологічними дослідженнями в романі присутнє надзвичайно сильне почуття національної приналежності, та й мова твору і стиль написання якнайкраще підкреслюють прагнення автора до поєднання певної трансцендентності й відданості своїй культурі. Мова його твору реалістична, жива та експресивна, багата на іронію, гротеск, сарказм, алюзії, ненормативну лексику, західноукраїнські діалекти, сленг і, певна річ, реалії.

Умовно реалії роману Любка Дереша "Культ" можна поділити на наступні найбільш поширені тематичні групи (послугуючись предметною класифікацією С. І. Влахова і С. П. Флоріна [1, 51–56]): власні назви (імена та прізвиська, топоніми), назви окремих предметів (журналів, художніх творів, пісень, товарів); предмети побуту (їжа, одяг і т. ін.); поняття мистецтва і культури (пісні, свята і т. ін.); поняття суспільно-політичного життя (установи, звертання, соціальний стан, освіта і т. ін.); етнічні поняття (прізвиська людей залежно від місця проживання та приналежності до певної субкультури). За локальними характеристиками вищезгаданих дослідників реалії досліджуваного роману в площині пари мов французька-українська можна поділити на зовнішні реалії ("чужі" для обох мов) та внутрішні реалії (слова-реалії, що належать одній мові і "чужі" для іншої мови) [1, 57–65].

Надзвичайно широко у романі представлені власні назви, причому як власне українські, так і іншомовні. А оскільки антропо-

німи та топоніми утворюють групу ономастичних реалій, що мають виразну національну належність та надають тексту місцевого забарвлення, вони становлять "єдиний різновид реалій, які неминуче треба подавати в національній подобі" [3, 98].

Переклад іншомовних антропонімів, які є зовнішніми реаліями для обох мов, не викликає труднощів: в українському тексті вони представлені найчастіше у транскрибованому вигляді, а у французькому тексті перекладач роману "Культ" Оксана Мізерак відтворює такі власні назви у їх національній подобі, наприклад: Пол Маккартні – *Paul McCartney*, Еріх Марія Ремарк – *Erich Maria Remarque*, Кінг – *King*, Воннегут – *Vonnegut*, Джиммі Гендрікс – *Jimi Hendrix*, Соммерсет Моєм – *Somerset Maugham*, Ніцше – *Nietzsche*, Конан Дойль – *Conan Doyle*; щодо географічних назв – в обох мовах вони відтворені відповідно усталеними українськими та французькими відповідниками: Каліфорнія – *Californie*, США – *les États-Unis*, острів Пасхи – *l'île de Pâques*, Гонконг – *Hongkong*.

Тим часом один топонім заслуговує окремої уваги. В оригінальному тексті ми бачимо, що у підписах листів автор вказує різні штати: в першому листі це – Міскатонік, штат Пенсильванія, а в другому – Міскатонік, штат Массачусетс. Спираючись на реальну географію США, варто визнати, що місто Міскатонік існує лише у штаті Массачусетс. Можливо, саме тому Оксана Мізерак у перекладі обидва рази відтворює ці топоніми, як *Miskatonic*, *État du Massachussetts* і "коригує" гадану помилку автора. Втім, враховуючи містичну, фантастичну складову роману, дії якого розгортаються в паралельних дійсностях, важко стверджувати з впевненістю, чи то була насправді помилка, а чи усвідомлене викривлення реальності, а відтак – чи мала право перекладач змінювати при відтворенні оригінал.

Українські власні назви Оксана Мізерак відтворює транскрипцією, що зберігає їх національний колорит та українське звучання: Юрко Банзай – *Yurko Banzai*, Дмитро Дмитрович Хорса – *Dmytro Dmytrovych Khorsa*, Вітайль Хануґін-Тучинда – *Vitayl Khanyhin-Tytchynda*, Інокентій Ярилов – *Inokentiy Yarilov*, Ромко Малаялам – *Romko Malayalam*, Роман Корій – *Roman Koriy*, Держислава Черевуха – *Derjyslava Tcherevoukha*, Куїв –

Київ, Львів – Lviv, Донецьк – Donetsk, Жданово – Jdanovo, Маріуполь – Marioupol.

Деякі антропоніми та топоніми перекладач відтворює комбінованою реномінацією, пояснюючи в примітках транскрибований відповідник та, за необхідністю, даючи його калькований переклад: Мідні Буки – *Midni Bouky (les Hêtres en cuivre)*, Кайзервальд – *Kaiserwald (ancien nom du parc ethnographique Chevtchenkivsky hay de Lviv)*, Ірина Білик – *Iryna Bilyk (chanteuse de pop ukrainien)*, "Льомі Льом" – *Lyomi-Lyom (boys-band d'Odessa)*, "Мертвий півень" – *"Mertyu piven" ("Le Coq mort", groupe de rock de Lviv, crée en 1989)*, Стас Перфецький – *Stas Perfetsky (protagoniste de roman Perversion de Yuriy Androkhovytch, écrivain ukrainien contemporain, né en 1960)*, пояснює перекладач таким чином і російські реалії: "Руки Вверх" – *Rouki Vverkh ("Haut les mains" groupe de pop russe de la fin des années 1990)*, Лев Гумільов – *Lev Gumilev (Lev Gumilev (1912–1992) – historien russe)*.

Цікаво відзначити, що перекладачка транскрибувала прізвище однієї з головних героїв в іспаномовному варіанті, внаслідок чого у читача перекладу може скластися хибне уявлення про те, що вона є іноземкою, а не корінною мешканкою: Дарця Борхес – *Dartsia Borges*; втім, Оксана Мізерак влучно підмічає та дещо змінює транскрипцію прізвища Андрія Семпльованого – *Andriy Samplyovany*, оскільки воно є смисловим і відображає захоплення цього персонажа музикою (семпл – від англ. *sample* – невеликий звуковий фрагмент); та пояснює у примітці до тексту етимологію прізвища іншого героя, ймовірно, щоб франкомовним читачам було зрозуміліше, чому йому було дано прізвисько Дош: *Serghiy Mokoша – Serghiy Mokoша (Mokoша était une des déesses païennes les plus importantes de la Rus de Kyiv et dans la mythologie slave. Elle était la déesse de la terre nourricière et aussi la déesse de la pluie)*.

Зменшувально-пестливі форми імен, які є різновидом структурно-конотативних реалій, передаються по-різному. Найчастіше український суфікс зменшуваності, що виражає різноманітні емоційно-експресивні відтінки, перекладач транскрибує: *Аліска – Aliska*, *Іринка – Irynka*, *Гєник – Guenyuk*; рідше до транскрибо-

ваних форм дає примітку з роз'ясненням, що ім'я вживається у зменшувальній формі: *Банзайчик* – *Banzaïtchuk* (*diminutif de Banzaï*), *Роня*, *Ростук* – *Ronia*, *Rostyk* (*diminutifs de Rostyslav*); і лише з одним іменем зменшувальна форма компенсується у перекладі вживанням прикметника "petit": *Юрасик* – *petit Yura*, *Юрчик* – *petit Yuriy*.

Та найцікавіше прослідкувати стратегії відтворення саме прізвиськ персонажів. Безсумнівно, в порівнянні з офіційними іменами прізвиська несуть значно більше навантаження, оскільки вони є промовистими власними іменами, які використовуються з стилістичною метою для характеристики персонажів або характеристики ставлення до них їх оточення. В сучасному мовознавстві існує тенденція перекладати такі промовисті, значущі імена та прізвиська, що вимагає від перекладача творчого підходу, перекладацької майстерності та компетенції.

Не становить значних труднощів переклад прізвиськ, побудованих за моделлю "ім'я+прикметник", які традиційно перекладаються транскрипцією власного імені та приєднаним артиклем характеризуючим прикметником: *Василій Чесний* – *Vassily le Probe*, *Лютий Багз* – *Buggs le Fureur*, *Кривий Бадді* – *Buddy le Boiteux*, *Везунчик Люк* – *Lucky Luke* (оскільки цей ковбой є героєм однойменних франко-бельгійських коміксів, а згодом – французького фільму, перекладач цілком слушно використала оригінальну французьку назву). Як бачимо, такий спосіб перекладу повністю відтворює семантичну значущість імені. Прізвиська-іменники перекладач відтворює найчастіше калькуванням, наприклад: *Дощ* – *la Pluie*, *Кабачок* – *la Courgette* та скорочене від нього *Кабак* – *la Courge*; або ж транскодуванням: *Семпл* – *Sample*. Такий переклад можна вважати вдалим, адже читачі з контексту розуміють причини таких прізвиськ: *Дощ* – через прізвище *Мокоша*, яке у слов'янській міфології називало богиню дощу (про що вони дізнались з попередньої примітки), *Семпл* – скорочення від прізвища *Семпльований*. Творчо підходить перекладач і до відтворення прізвиська *Шкряб* (*він же d'Армограї*) – *la Gratte* (*alias d'Artagratos*), створюючи неологізм від *art à titre gratuit* та відтворюючи оригінальне написання прізвиська. Інша справа, коли, внаслідок калькування чи то транскрибуван-

ня прізвиськ, губиться їх експресія, символізм, певний підтекст, що стоїть за ними, наприклад: *Павук – l'Araignée* (але франкомовний читач так і не дізнається, що Ромко Малаялам носить це прізвисько, оскільки є рун-вірівцем: ця віра культивує поклоніння світлу, сонцю, а у Карпатах і на Поділлі саме павук символізує собою це світило); *Кеша – Kiecha* (та через неспівпадіння звичаїв називати домашніх папуг іменем Кеша, франкомовний читач не зрозуміє, що таке прізвисько характеризує Інокентія Ярилова як надзвичайно балакучу людину, неначе той папуга). На нашу думку, в останніх двох прикладах варто було б дати роз'яснення значення прізвиськ у примітках, аби франкомовний читач мав змогу насолодитися повною мірою експресією та конотаціями тексту оригіналу.

При відтворенні прізвиськ перекладач застосовує і метод уподібнення. Так, у перекладі (*Ira*) *Риба-Сонце з мультика про Умку* маємо *Piggy la Cochonne du Muppet Show*. Оскільки франкомовному читачу невідомий ні такий мультик, ні такий герой, як Риба-Сонце, та притаманні йому характеристики, Оксана Мізерак вдало підбрала аналог серед ближчих для франкомовного читача героїв зі схожими характеристиками. Так, гламурна свинка з непередбачуваним характером з англо-американської гумористичної програми цілком відтворює ту непостійність Рибі-Сонця, яка мала б ще більше підкреслювати підлабузницький, пристосуванський, часом комічний характер Іри Коркуші. Обравши відповідником прізвисько *Piggy la Cochonne*, перекладач скорочену форму прізвиська *Рибина* відтворює, як *la Porcine*, чим зберігає його образність та зневажливе звучання.

Прикро, що Оксана Мізерак не переклала ще одне значуще ім'я *Миколка-Рожева-Футболка*, випустивши з ним аж цілих 7 рядків оригіналу! Хоча розповідь про відомого педофіла 80-х років ХХ століття і не відіграла вирішальне значення у загальному розумінні тексту та розвитку подій, втім, була невід'ємною частиною оригінального твору та авторського задуму.

Зустрічаємо в тексті вживання власних імен і у символічному значенні, що значно ускладнює їх переклад, адже при транскрибуванні таких імен буде відтворено сему "локальності", але втрачено їх семантичне значення, значущість та функції. Праг-

нучи перекласти саме інформативну, конотативну складову імені-символу, Оксана Мізерак жертвує експресивністю та колоритом оригіналу і відтворює не прізвиська письменників, а лише якості, притаманні цим митцям: *Стефанік у підлабузництві, Дюма-батько у кількості підкорених вчителів – Expert en flatterie, championne du monde pour le nombre de professeurs conquis*. Не можна сказати, що такий варіант перекладу невдалий, однак образність оригіналу втрачено. Перекладаючи інше ім'я-символ, перекладачка звертається до транскрибування: *Кий, Щек та Хорив і Борис Моїсєєв у ролі сестри їхньої Либеді – Kyi, Chtchek et Khoryv fondateurs de Kyiv et Boris Moïseev dans le rôle de leur soeur Lybed*. У примітці до тексту навіщось знову пояснюється, що Кий, Щек, Хорив та їх сестра Либідь були засновниками міста Києва, однак немає, на нашу думку, необхідного пояснення, хто такий Борис Моїсєєв і чому саме він грає роль Либіді. Хоч в попередньому реченні оригіналу і зазначено, що ролі Кия, Щека та Хорива гратимуть відповідно Віцин, Нікулін і Моргунов, а в примітці уточнено, що вони є російськими коміками, франкомовному читачеві важко буде зрозуміти комічність і іронію тексту оригіналу, оскільки йому невідома персоналія Бориса Моїсєєва та конотації, закріплені за нею.

Різними способами відтворюються у перекладі й імена казкових героїв, яких Любко Дереш згадує в своєму романі. Герої франкомовних казок отримують у перекладі свої первинні імена: *Попелюшка – la Cendrillon, Пана Смерф* (персонаж бельгійських коміксів, а згодом і англійських мультфільмів) – *Grand Schtroumpf*, англійською назвою відтворює перекладач імена героїв американського мультсеріалу *Bivic і Bamged – Beavis et Butt-Head* та застосовує усталений відповідник для відтворення імені персонажа казки братів Грим: *Білосніжка – Blanche-Neige*. Як бачимо, спосіб відтворення імен казкових героїв залежить від традиції вживання казкових імен у мові-джерелі і мові-реципієнті та наявності усталених відповідників. Однак при перекладі імен персонажів російських казок – Коцея Бессмертного і Змея Горыныча – Оксана Мізерак вирішує відійти від усталених відповідників – *Kochtcheï/Kochtcheï l'Immortel/Kochtcheï qui ne meurt jamais* та *Zmeï/Zmeï Gorynytch* (що, до речі, відбулося і в

українському оригіналі, де імена героїв відтворені українською відповідно *Чахлик Невмирущий* та *Вужик Вогнепальний*). Так, Кощей Бессмертный у французькому перекладі стає *l'Immortel Souffreteux*: використання прикметника "souffreteux" – "кволий, чахлий, змарнілий, хворобливий" є виправданим, оскільки за етимологією слово "кощей" походить від слова "кость" і насправді позначає надзвичайно худорляву, худючу людину – ходячий скелет. Ім'я Змея Горыныча у французькому перекладі відтворюється як *la Couleuvre Cracheuse de Feu*: як і в українському оригіналі, відбувається гіпонімічне відтворення імені, оскільки "la couleuvre" – "вуж" є словом з вужчим значенням, ніж вихідне "змій"; другий компонент імені казкового героя "cracheuse de feu" – "що видихає, плюється полум'ям" відтворює одну з версій прочитання прізвиська Горыныч – той, що плюється вогнем – тобто тим, що горить (однак існують і інші трактування цього прізвища: наприклад, Горыныч – бо живе у горах або ж походить від слов'янського імені Горыня). Тобто, можна стверджувати, що Оксана Мізерак, перекладаючи це казкове ім'я, калькувала його український варіант відтворення. Творчо підходить перекладач і до відтворення такого образного порівняння, як *Вона була сивою, але малювалася на фіолетово, щоб бути схожою на Мальвіну – Elle avait les cheveux gris, mais se les colorait en violet façon Mon Petit Poney*. Якщо російський персонаж казки про пригоди Буратіно чужий для франкомовного читача і не викликає в його свідомості образу дівчинки з блакитним волоссям, то іграшка у вигляді маленького поні з різнокольоровим волоссям – є загальновідомою. Застосовуючи метод уподібнення, Оксана Мізерак успішно відтворює іншомовним аналогом семантико-стилістичні функції цієї реалії. При відтворенні імен власне українських казкових героїв, перекладач вдало обіграє двочленні назви з римованими закінченнями і в повному обсязі відтворює їх семантичні значення та образність: *Казки від Кота-Воркота – les Contes du Chat Ronron*, *Сонько-дрімко* (спочатку назва відомої коліскової, для якої згодом було створено мультфільм з однойменним персонажем) – *Sommeillon-Roupillon*.

Помічаємо різні підходи і до перекладу назв періодичних видань, видавництва та телепрограм. Хоча транскрипція таких назв

підкреслює їх зв'язок з певною країною і культурою, погоджуючись з думкою С. І. Влахова і С. П. Флоріна, вважаємо, що значення таких назв варто також пояснювати їх перекладом у дужках, аби донести до франкомовного читача ідеологію, тематику, політичне забарвлення і т. д., що міститься у назві. Оксана Мізерак відтворює їх по-різному: подаючи лише транскрипцію: *Плерома* – *Pleroma*, *Високий замок* – *Vysokyj zatok*, *Вот так!* – *Vot-tak*, *Поступ* – *Postoup*; перекладаючи назви: *Факти* – *Faits*, *Наукова думка* – *La pensée scientifique*, *Український шлях* – *La voie ukrainienne*, *Теленіделя* – *Télé semaine*, *Угадай мелодію* – *Devine la mélodie*; застосовує метод уподібнення, відтворюючи назву телешоу *Поле чудес* французькою реалією *La roue de la fortune*. Не зовсім точно, на нашу думку, перекладач відтворює назву телепрограми *СВ-шоу*, гіпонімічним варіантом *La couchette show*. Адже у перекладі викривляється зміст оригінальної назви, оскільки "la couchette" – це "спальне місце у звичайному вагоні", так званому "voiture-couchette" на противагу "wagon-lits", а "СВ" – це саме "спальний вагон підвищеного комфорту".

Назви іноземних художніх та музичних творів у українському оригіналі відображені усталеними відповідниками, а у перекладі передаються оригінальними назвами або ж їх традиційними французькими відповідниками: *"Бріолін"* – *"Grease"*, *"Так казав Заратустра"* – *"Ainsi parlait Zarathoustra"*, *"Місяць і мідяки"* – *"The moon and sixpence"*, *"Летючий голландець"* – *"Vaisseau fantôme"*, *"Дім сонця, що сходить"* – *"The house of the Rising (Sun)"* та ін. Цікаво відзначити, що *"Шаманські сновидіння"* *Кетрін Грубер* перекладач відтворила, як *Rêves universels de Patricia Garfield*. Єдине виправдання, яке ми можемо припустити, це те, що перекладач просто не знайшла, як і ми, бодай яких відомостей про цю книгу та таку авторку і вирішила методом уподібнення замінити її іншим твором, який частково близький за змістом до описаного в романі змісту цієї книжки.

На відміну від іноземних, українські назви художніх та музичних творів завжди перекладаються, однак дуже рідко до них дається описовий коментар у примітках, внаслідок чого частина конотацій втрачається: *"Лісова пісня"* – *"Le Chant de la forêt"* (як бачимо, перекладач віддає перевагу менш поширеному відпові-

днику, що використовується і в Антології української літератури XI–XX ст., аніж загальновідомий – *La chanson sylvestre*), *"IV Послання до салоїдів"* – *"La Quatrième Épître aux mangeurs du lard"*, *"Занадився журавель до бабиних конопель"* – *"La cigogne avait pris ses aises dans le chanvre de grand-mère"*. Культурологічне пояснення маємо лише до двох реалій цього типу: *"Запорожці за Дунаєм"* – *"Cosaques zaporogues au-delà du Danube"* (*opéra très populaire de Hulak Artemovsky (1813–1873) compositeur ukrainien*) та *Велесова книга* – *Le Livre de Velès (Le Livre de Velès est un lot de planchettes en bois trouvées en Ukraine en 1919. Ces inscriptions dateraient de la fin du IXe siècle. Une des planchette était dédiée à Velès, un des dieux les plus anciens de la mythologie slave, d'où le nom de l'ensemble).*

При відтворенні назв українських та радянських товарів перекладач використовує: комбіновану реномінацію, контекстуальне розтлумачення та метод уподібнення. *Пляшка "Живчика"* відтворюється у перекладі транскрипцією назви *"Zhyvtchyk"* та уточнюється додаванням *une bouteille de limonade* – таким чином зберігається і сема "локальність", і семантичне значення лексеми оригіналу. Вдало контекстуально розтлумачується в тексті реалія *"єрмак"*. Національно-культурну конотацію власної назви Оксана Мізерак відтворює у перекладі за допомогою транскрипції *Yermak*, а семантичне значення реалії розкривається в попередньому контексті: *Банзай виходив з хати з великим гірським наплічником за спиною. Хоча у "єрмаку" лежали всього кілька книжок... – Banzaï sortait de chez lui, un grand sac de randonneur sur les épaules. Même si ce Yermak ne contenait que quelques livres...* Назва радянських цукерок *"Тузик"* у перекладі втрачає не лише свою національну маркованість, а й смислове значення (шоколадні вафельні цукерки) – та перетворюється у перекладі на *La Rondelle* (желейні цукерки) – реалію франкомовного світу. Втім, така заміна виправдана – оскільки ця реалія вживається в анекдоті, при перекладі вона не має викликати труднощів для розуміння. Творчо підходить Оксана Мізерак і до відтворення іншої реалії радянських часів, добираючи такі вигадані назви, які б були схожі на французькі назви вин та зберігали, по можливості, особливості українського оригінального найменування: *вино чорнильного типу "Зо-*

лота осінь" (більш відоме в народі як "Зося") – *la piquette du genre "Muscat d'automne" (plus connu sous l'appellation de "Mousqueton")*. Такий варіант перекладу засвідчує неабияку художню винахідливість перекладачки, однак не відтворює національний колорит оригіналу, до того ж може штучно перенести франкомовного читача в рідне середовище.

Іншу тематичну групу, представлених у романі реалій, становлять предмети побуту, які відтворюються у перекладі: 1) гіперонімами, внаслідок чого забезпечується відтворення денотативної інформації, але втрачається культурологічна і лінгвокраїнознавча атрибуція реалії (особливо відчутні втрати при застосуванні цього способу при відтворенні діалектних реалій загальними нейтральними відповідниками): *комора – un local, цвібак (пиріг, що складається з двох коржів з шаром джему між ними) – un biscuit, гарячі флячки (львівська страва: свинячі чи телячі тельбухи, порізані на шматочки і зварені в пшоняній каші) – le plat de tripes, коцик (гуцульська ковдра) – un plaid, маринарка (зах. жакет, піджак) – une veste*; 2) дескриптивною перифразою за рахунок створення описового еквівалента. Однак в такому описовому перейменуванні частина позамовної інформації втрачається – часом не в повному обсязі відтворюється денотативне значення реалії та/або зникає сема "локальність": *вишиванка – la chemise brodée, онуча – la chaussette russe, кисіль – la gelée de fruits*; 3) методом уподібнення, відшукуючи такий відповідник, який позначав би в іншій культурі подібне чи аналогічне явище: *анальгін – un aspirine, бублик – un craquelin*. Однак французьке слово "un craquelin" – дуже приблизний французький субститут реалії "бублик", оскільки позначає хрустке печиво-крекер і може викликати у читача перекладу хибні асоціації; 4) транскрибованим відповідником, який відтворює українське звучання реалії, але не відображає її семантичну значущість, саме тому перекладач мала б, на нашу думку, дати у примітках пояснення таких слів, або ж замість транскрипції застосувати комбіновану реномінацію: наприклад, транскрибована назва *la makhorka – махорка* без додаткових роз'яснень не буде асоціюватись у франкомовного читача з "курильним тютюном нижчого сорту, виготовленим із цієї рослини"; 5) контекстуальним розтлумаченням

у найближчому контексті значення реалії, наприклад: *що походить від українського слова "гунька", що означає верхню теплу одіж із овечої вовни – tire son origine du mot ukrainien "hunka" qui signifie "vêtement chaud en laine de mouton".*

Слова і словосполучення на позначення пісень, свят, календарного поділу та видів бойових мистецтв, які ми зустрічаємо у романі Любка Дереша "Культ", становлять тематичну групу реалій мистецтва та культури. При відтворенні цього типу реалій перекладач найчастіше вдається до дескриптивної перифрази, яка, на жаль, позбавляє переклад українського національного колориту та образності: *колядки – les chants de Noël, горобина ніч – une nuit d'orage, День міста Лева – la fête de la ville du Lion, Lviv.* Однак, різновид козацького бойового мистецтва *бойовий гонак – un hopak de combat* Оксана Мізерак слушно відтворює комбінованою реномінацією, подаючи у примітці роз'яснення транскрипції-кальки – *art martial ukrainien, populaire chez les cosaques, basé sur une danse traditionnelle, le hopak.*

Поняття, пов'язані з назвами установ, освітою, соціальним станом, а також звертання належать до суспільно-політичних реалій, при відтворенні яких Оксана Мізерак послуговувалась комбінованою реномінацією, відтворенням ситуативного значення реалії, методом уподібнення та гіперонімічним перейменуванням. Абсолютно виправданим є застосування методу комбінованої реномінації, а саме транскодування аббревіатури та її пояснення у примітці, при відтворенні наступних реалій: *сексот – le seksot, еН-Ка-Ве-Де – le èN-Ka-Vé-Dé, еМ-Ге-Бе – le èM-Gé-Bé, У-Га-Ве-Ер – l'U-Hach-Vé-èR, СМЄРШ – le SMERCH, еС-Бе – le èS-Bé.* Також лише через комбіновану реномінацію (калька+пояснення у примітці), можливо вірно донести до розуміння франкомовного читача такі українські освітні реалії, як: *восьмий клас – la classe de huitième (dans le système scolaire ukrainien, la numérotation des classes commence par la classe de première, la onzième étant l'équivalent de la terminale)* та *"екватор" – "l'équateur" (fête célébrant la moitié des études).* Інші реалії на позначення особливості організації освітнього життя в Україні відтворюються методом уподібнення, що передає їх значення,

однак приносить в жертву національний колорит: *завуч – le conseiller principal, виховна година – l'heure d'éducation civique*. Застосування ж методу уподібнення та гіпероніма при відтворенні реалій *вор в законє – un maffieux* та *райрада – le district* є сумнівним, оскільки втрачається не лише національна маркованість, а й відповідно образність та семантичне значення реалій. Втім, перекладач вдало відтворює ситуативне значення реалії "пан"/"пані" та похідного від них "панич". Оскільки слово "пан" має широкі референційні можливості та значення, вибір відповідника цієї реалії буде залежати, перш за все, від контексту її вживання. Так, звертання *пан, пані* Оксана Мізерак відтворює транслітерацією *le pan, la pani* та пояснює їх значення у примітці до тексту, а вирази *Пан великий!* та *Панич страшний!* перекладає вже як *Quel grand monsieur!* та *Un vrai prince!*, задля збереження зневажливої конотації цих виразів.

Етнічні поняття представлені у тексті прізвиськами людей у відповідності до місця проживання та приналежності до певної субкультури. Залежно від їх стилістичних функцій та значущості у тексті, перекладач відтворює їх: чи то дескриптивною перифразою, щоб найкраще відобразити їх денотативне значення: *батьр* (зах. авантюрист, гульвіса) – *un petit branleur*; чи то комбінованою реномінацією, подаючи реалію у транскрибованому вигляді і, таким чином, зберігаючи її національну образність, та пояснюючи її значення у примітці: *москалі – les MOSKALI (nom péjoratif désignant les Russes)*; чи то калькуванням, перекладаючи лише одне з двох денотативних значень діалектної реалії: *вуйко – un oncle, un tonton*. В останньому прикладі Оксана Мізерак припустилась прикрої помилки, не приділивши достатньої уваги полісемії діалектизму "вуйко" та залишивши поза увагою контекст його вживання. Це західноукраїнське слово може позначати не лише "дядька з боку матері, брата матері", а й вживатись в шанобливій формі щодо старшого віком чоловіка і бути синонімом слова "пан". Саме в цьому другому значенні воно і було вжито в оригіналі, а невірний переклад лише викривив зміст, перетворивши Вітайля Ханігін-Тичинду з пана/добродія з Канади на невідомо чийого(!) дядька з Канади; а директора пана Андрія – на дядечка Андрія

(втім, якщо українська мова припускає називання, зокрема дітьми, будь-якого дорослого чоловіка "дядечкою", французька лексема "un tonton" таких конотацій не має).

Отже, підсумовуючи, маємо визнати, що переклад реалій – це справа не тільки перекладацької техніки, а й перекладацького мистецтва. Застосування ж того чи іншого способу при відтворенні реалії залежить від типу реалії, характеру інформації, яку вона несе, композиційно-стилістичних функцій та смислового наповнення реалії в певному контексті її вживання.

Досліджений матеріал свідчить, що найуживанішими методами відтворення реалій роману Любка Дереша "Культ" були комбінована реномінація, дескриптивна перифраза та транскрибування. Досить ефективним засобом подолання труднощів відтворення національно-культурних та імпліцитних значень реалій виявилось використання приміток до тексту, в яких перекладач Оксана Мізерак не лише розтлумачувала складні для розуміння представника іншої культури лексеми, а й широко знайомила франкомовних читачів з особливостями української культури та історією української нації. І хоча при перекладі не завжди вдавалось повноцінно відтворити одночасно і денотативне, і конотативне (зокрема національно-культурне, локальне та образне) значення реалії, загалом Оксана Мізерак продемонструвала високу художню винахідливість і перекладацьку майстерність та посприяла ознайомленню франкомовних читачів ще з одним здобутком сучасної української художньої літератури.

Просторові рамки розвідки дозволили нам здійснити перекладознавчий аналіз переважно лексичних реалій роману Любка Дереша "Культ" і визначити можливі шляхи та способи збереження їх самобутності в цільовій мові та культурі. Серед напрямків подальших наукових пошуків доцільно виокремити комплексне вивчення особливостей відтворення українських структурно-конотативних реалій засобами французької мови, встановлення основних труднощів відтворення структурно-конотативного рівня художнього мовлення та шляхів їх подолання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – Москва: Международные отношения, 1980. – 342 с.
2. Дереш Любка *Культ* : Роман / Л. Дереш. – Харків: Фоліо, 2009. – 219 с.
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англословних перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. університеті, 1989. – 216 с.
4. Лук'янченко М.П. Відтворення ономастичних реалій повісті "Слова" Ж.-П. Сартра в українському перекладі // Проблеми семантики слова, речення та тексту: збірник наукових праць / Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2008. – Вип. 21. – С. 197–204.
5. Чердниченко О.І. Про мову і переклад / О.І. Чердниченко. – Київ: Либідь, 2007. – 248 с.
6. Deresh Lyubko *Culte*: Roman / L. Deresh; [traduit de l'ukrainien par Oksana Mizerak]. – Stock, 2009. – 299 p.
7. EXLIBRIS [Електронний ресурс]: українська електронна бібліотека (історія, публіцистика, художня література). – Електрон, дані. – Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/kult/> (дата звернення: 15.09.2012). – Любка Дереш "Культ".

Стаття надійшла до редакції 18.10.12

А. Дурманенко, асистент

Институт филології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

Особенности воссоздания реалий романа Любка Дереша "Культ" во французском переводе

Статья посвящена особенностям воссоздания реалий романа Любка Дереша "Культ" средствами французского языка. В статье рассмотрены основные характеристики реалий, исследованы способы воссоздания реалий, проанализированы особенности и основные ошибки воссоздания разных видов реалий романа Любка Дереша "Культ" при переводе на французский язык.

Ключевые слова: *реалия, перевод.*

A. Durmanenko, assistant prof.

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

The peculiarities of rendering into French the realia of the novel "Cult" by Lubko Deresh

The article is dedicated to the peculiarities of reproducing realia of the novel Cult by Lubko Deresh by the means of French language. The basic characteristics of realia and the methods of realia translation are reviewed. The peculiarities and the basic mistakes of French translation of the different types of realia of the novel "Cult" by Lubko Deresh are analysed.

Key words: *realia, translation.*